

SZARVASOK

Régen, az ember természetátalakító tevékenysége előtt a Duna menti hatalmas ártér erdők, mellékágak, holtágak, mocsaras rétek állandóan változó szövevénye volt. A nagy folyó folyamatosan vándorolt, újra és újra átrendezve a környezetét. Az itt élők ezért vagy az ártér peremterületeire, vagy belső magaslatokra építették házaikat, ideiglenes szállásaikat. Megtanultak együtt élni a folyóval, és hasznát venni a tápanyagban dús áradásoknak, az ártéri erdőnek és nem utolsósorban a bőséges haláldásnak.

A 19. századi folyamszabályozás gyökeresen változtatta meg a helyzetet. A Dunát gátak közé szorították, hogy az így ármentesített területeket mezőgazdasági művelés alá vonhassák. Erre a sorsra jutott a gáton kívül rekedt erdők, rétek, vízállások, mocsaras területek többsége. A mai Gemenc fennmaradását annak köszönheti, hogy az árvízvédelmi töltés nyomvonalát a Duna akkori medrétől viszonylag távol húzták meg. Így maradhatott meg mintegy 22 kilométer hosszan egy olyan 4–6 kilométer széles, erdőkkel, vizekkel, mocsárrétekkel borított terület, amit az áradások még napjainkban is éltethetnek.

A folyót azonban nemcsak gátak közé zárták, hanem a kanyarokat átvágva le is rövidítették, és a meder további vándorlását is megakadályozták partvédelmi kövezések kiépítésével. Ezért ma már új holtágak, mellékágak nem keletkezhetnek, a meglévők pedig lassan töltődnek, szűkülnek, egyre sekélyebbé válnak. Ráadásul mivel a folyó útja megrövidült, lejtése megnőtt, így a víz folyása felgyorsult. Ennek következtében a meder folyamatosan mélyül, így

ÉLETKÉP

mára már a folyó holtágakkal, belső vizekkel való kapcsolata is rövidebb időszakokra korlátozódik.

Habár az ártér mostanra hajdani kiterjedésének töredékére zsugorodott, és az emberi beavatkozások is mély nyomot hagytak a területen, Gemenc mégis az európai mérsékelt öv egyik legnagyobb összefüggő ártéri élőrendszere maradt. Nemzetközi természetvédelmi jelentőségét felismerve először 1977-ben került védelem alá Gemenci Tájvédelmi Körzet névvel, majd része lett az 1996-ban megalapított Duna-Dráva Nemzeti Parknak.

Ártéri erdő és vadregényes vízi világ

A köztudatban Gemenc egy nagy ártéri erdőséggént él, ami részben annak köszönhető, hogy a gátakon kívül felszámolt erdőterületek helyett olyan helyeken is erdőt ültettek itt, ahol korábban nem vagy csak ligetesen álltak fák. Az akkori elvárásoknak megfelelően nagy területen hoztak létre nemesített vagy nem őshonos fajokból álló

HÓDRÁGÁS

ültetvényeket is, melyek fokozatos átalakítása folyik őshonos fajú erdőkké. A ma itt álló őshonos erdeink döntő többsége sem „őserdő”, hanem mesterségesen létrehozott, gazdálkodással érintett erdőterület, így leginkább csak fajaikban hasonlítanak a területről korábban leírt ligeterdőkhöz. Ezzel együtt a gemenci erdők kimagaslóan értékes élővilággal rendelkeznek.

A gemenci ártér jellemző őshonos erdei a fekete nyárral elegyes vízparti fehér fűzesek. Itt található Magyarország eddig ismert legnagyobb kerületű fája is, mely szintén egy fekete nyár, és kerülete eléri a 12 métert. A magasabb térszinteken fehér nyárasok, a legmagasabb fekvésű ártéri területeken pedig tölgy-kőris-szil erdők élnek.

Gemenc kimagasló természeti értékét azonban nem önmagában az erdőség, hanem a víz és az erdő együttes jelenléte adja. A Duna hajdani medrének rengeteg olyan maradványa bújik meg az erdők között, amelyek ma is vagy állandóan, vagy legalább időszakosan vízzel

BARNA VARANGY

borítottak. Lehetnek ezek olyan mellékágak, melyeken folyamatosan vagy legalább időnként átfolyik a folyó vize. Legnagyobb állandó mellékágunk a mintegy 14 kilométer hosszan a gemenci erdő mélyén kanyargó Rezéti-Duna, de közkedvelt vízitúracélpont a bajai hídtól nem messze északra található Vén-Duna is. Mindkét víz esetében élőhely-rekonstrukciós beavatkozásra volt már szükség annak érdekében, hogy Duna vize folyamatosan átfolyhasson rajtuk.

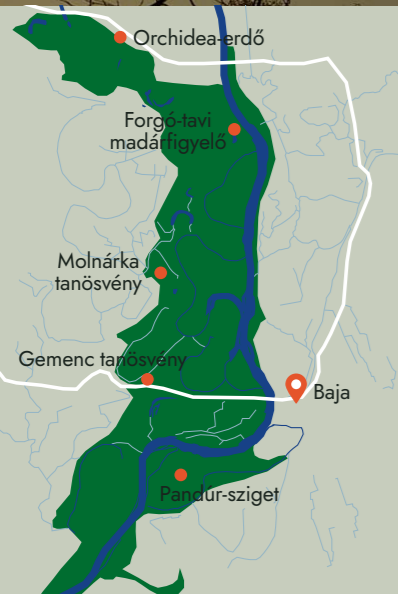
A Duna vízének halállománya ugyan nem hasonlítható akár a középkori, akár csak az 1900-as évek eleji forrásokban leírtakhoz, de a folyó halban gazdag – a megváltozott viszonyok ellenére is. Jellemző folyóvízi halaink, mint a kecsge, a márna és a paduc, a Duna gemenci szakaszán is megfelelő élőhelyet találnak. Fontosabbak a rendszeres áradások a ponty, a csuka és több keszegfaj számára is, mert ezek a vízzel megtelők holtágak, belső tavak sekély part menti vizeiben a vízi növényzetre rakják le ikráikat, majd ivadékaik is itt nevelkednek.

A fák között megbújó holtágak, belső tavak, időszakosan vízzel borított területek kiváló szaporodóhelyet biztosítanak a békáknak és a gótéknak is. Gyakori faj Gemencen a kecs-

ÁLLÓ HOLTFA

kebéka, a vöröshasú unka és a barna varangy, melynek vizet elhagyó példányaitól nyár közepén szinte mozogni látszik a föld. Szintén gyakori a fejen sárga félholddal díszített vízisikló és a kockás sikló, mely fajok egyedei rengeteg táplálékot találnak a halban és kétélűben bővelkedő vizekben.

Szöveg: Schmidt Tamás

Fotók: Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság fotóarchívuma

Címlapfotó: Kalmár Lajos

Felelős kiadó: Závoczy Szabolcs igazgató

DUNA-DRÁVA NEMZETI PARK IGAZGATÓSÁG

7625 Pécs, Tettye tér 9.

Tel.: +36 (72) 517-200

www.ddnp.hu

E-mail: dunadrava@ddnp.hu

Nyomdai előkészítés és nyomtatás: Redboxcom Kft.

Pécs, 2021.

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Regionális
Fejlesztési Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Madárparadicsom

A belső vizek az itt élő vagy a tavaszi és az őszi vonulás során itt megpihenő gázlőmadarak kiemelkedő jelentőségű táplálkozóhelyei. Számukra nagyon fontosak a sekély, kiszáradó vizek, melyekben lábalva vadászhatnak halakra, békákra, így az áradások után sorra járják a táplálkozásra éppen alkalmas helyeket.

A hatalmas öreg tölgyek, fehér nyarak fészkelőhelyet adnak többek között a Gemenc címermadarának is nevezhető, rejtett életmódú fekete gólyáknak. A tápláléknak és a nagy erdőtümbnek köszönhetően itt, Gemencen található a világ legsűrűbb feketególya-költőállománya. Azokban az években, amikor a számukra fontos időszakokban megérkezik a Duna táplálékot biztosító áradása, akár átlagosan három fiókát is röptethetnek fészkenként, de a száraz években megesik, hogy a gemenci feketególya-fészkeket összesen alig néhány fióka hagyja el.

Szemünk elé kerülhet olykor a levegőben keringő rétisas, a legnagyobb szárnyfeszítávolsággal rendelkező hazai fészkelőmadarunk. Főként hallal táplálkozik, hatalmas fészket nagy magasságban, többnyire fehér nyárra vagy fekete nyárra építi. Gemencen több mint 20 pár fészke-

ÓREG RÉTISAS

FEKETE GÓLYA

NYUGATI PISZE DENEVÉR

lése ismert, és az utóbbi években számuk fokozatosan növekszik. Biztos költőállománya él itt a barna kányának is, amely főként a víz felszíne közelében úszó halakra vadászik. Fészket jellemzően hatalmas vízparti fekete nyarakra rakja, melynek építése során sokszor műanyag szemetet, rongydarabokat is felhasznál.

A felsorolt mindhárom faj rendkívül érzékeny a zavarásra, így összehangolt munkára van szükség a nemzeti park igazgatóság és a terület erdőgazdálkodói közt annak érdekében, hogy megfelelő körülményeket biztosítsunk számukra. Ez magában foglalja a fészkelőhelyek érintettségének, valamint költési időszakban a fészkek környezet zavartalanosságának biztosítását. Kérjük az ide látogató turistákat is, hogy lehetőség szerint a kijelölt túraútvonalakat használják, mert a fészkek óvatlan megközelítése könnyen a költés meghiúsulásához vezethet. A zavartalanosság biztosításán túl fontosak azok az élőhely-rekonstrukciós beavatkozások is, amelyek az állandó és időszakos vízállások vízellátásának javítását célozzák – ellensúlyozva a megváltozott vízjárás viszonyokat.

Emlősök birodalma

Számos veszélyeztetett denevérfaj él a háborítatlan erdőben, így az öreg fák odúiban szülőhelyet és nappali szál-

láhelyet talál a fokozottan védett tavi denevér és a pisze denevér is. Számukra rendkívül fontos annak biztosítása, hogy az idős erdőkben megfelelő mennyiségű álló holtfa maradjon. Igen nagy jelentősége van az álló és fekvő holt faanyagoknak más odúlakó fajok (pl. harkályfélék), de rengeteg rovar- vagy gombafaj számára is.

Visszatelepítését követően újra hódít Gemencen az eurázsiai hód, Európa legnagyobb rágcsálófaja. Amerikai rokonával ellentétben nem épít gátakat, viszont a fákat előszeretettel döntögeti, hogy hozzáférhessen friss hajtásaihoz. Néha azonban állandóan növekvő fogait koptatandó csak körberág egy-egy nagy vízparti fát, mely aztán szép lassan állva kiszárad. A laikus szemlélő számára akár „károsnak” is tűnhet ez a viselkedés, de ebben a bonyolult élőrendszerben nagyon fontos szerepe van a vízparti, napsütötte kiszáradó fáknak is. Az emlősök közül kiemelendő az igen rejtett életet élő, általában éjszaka aktív vadmacska, melyet az élőhelyének beszűkülésén túl a házimacskával való hibridizáció is veszélyeztet.

Gemenc méltán vált híressé kiemelkedő nagyvadállományáról is, az itt elejtett gímszarvasok trófeái világhírűek. A vadlétszám szabályozása azonban igen fontos feladat annak érdekében, hogy túlzott jelenlétük ne legyen káros hatással a védett területre, és azon belül is elsősorban az erdőkre nézve.

Növényvilág

Gemenc védett növényfajokban kevésbé gazdag, mint dombvidéki-hegyvidéki erdeink. Ez elsősorban a rendszeres elöntéssel magyarázható, amelyhez nehéz az alkalmazkodás. Vannak azonban olyan vízhez kötődő védett fajok, melyek tömegesen élnek itt. Védelmük mégis azért különösen indokolt, mert sajnos ma már európai viszonylatban is csak kevés helyen fordulnak elő az árterek eltű-

néséből fakadóan. Az ártéri fajok közül talán első helyen említendő a fokozottan védett fekete galagonya, melynek termései a közismert rokonaival szemben nem pirosak, hanem feketék. Elsősorban Kárpát-medencei elterjedésű faj, a Duna mentén a Csepel-szigettől délre fekvő ártéri erdőkben fordul elő. Nagyobb állománya Gemencen és Béda-Karapancsán él csak, így védelmére kiemelt figyelmet kell fordítani.

Gemenc két legjellemzőbb védett „szárazföldi” lágyszárú faja a mélyebb területeken tömeges előfordulású, fehér virágú nyári tőzike, valamint a magasabb területeken tenyésző, az erdő talaját szinte kébbe öltöztetni képes dunavölgyi csillagvirág.

Gemenc védett vízínövényei csak a számukra alkalmas vizekben találhatók meg, igaz, ott többnyire tömegesen. Ilyen a sulyom, melynek tuskés, keményítőben gazdag termését korábban fogyasztották is. Az iszapban gyökerezik, majd onnan szárat növesztve érik el levélrózsái a vízfelszínre, nyárra szinte teljesen elborítva azt. A sekély vizű holtágak egyik leglátványosabb faja a találó nevű tündérfátyol, amely nyár végi virágzása idején élénkzöld szőnyeggel borítja be a vízfelszínre.

LADIKOK

Gemenc

